

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2013

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 2 - Рівне: РДГУ, 2013 – 239 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім.

Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна - доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна - доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна - доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29 листопада 2013 р.).

Свідectво про державну реєстрацію **Серія KB №18713-7513P**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

Зрозуміло, що становлення професійної самоідентичності молодого психолога відбувається в усіх трьох контекстах.

Висновки. Отже, гіпотеза нашого дослідження полягала в тому, що застосування структури Логічних рівнів до складної системи, що описана вище – приведе нас до більш повного бачення та зв'язного розуміння такого явища як підготовка майбутніх психологів у ВУЗі та формування їхньої професійної самоідентичності. Пропонуємо структурне дослідження другого з вище описаних контекстів, контексту «ВУЗівський вплив», що описує інтегративні процеси становлення самоідентичності студента-психолога – за структурою Логічних рівнів. Процес формування самоідентичності студента-психолога як професіонала у ВУЗі можна умовно розділити на шість рівнів, кожен з яких вимагає окремої уваги та особливого структурування. Якщо сприймати ці рівні як контексти підтримуючого середовища, а не змішувати і не зводити один до одного – отримаємо більш або менш ясну картину форматів впливу для формування самоідентичності студента-психолога. Ці рівні – локуси уваги для організації навчального та розвиваючого процесу.

Список використаних джерел:

1. Бейтсон Грегори Шаги в направлении экологии раз ума: избранные статьи по психиатрии. / Г.Бейтсон; Пер. с англ./ Предисл. Д.Я.Федотова. Изд.2-е, испр. – М.: КомКнига, 2005. – 248с.
2. Дилтс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП / Пер.с англ. В.П.Чурсина. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 192с. – (Библиотека психологии и психотерапии)
3. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии / В.Я. Ляудис, М.: Изд-во УРАО, - 128 с.
4. Савицька О.В. Професійна ідентичність та життєві стратегії студентів-психологів // Проблеми сучасної психології. 2012. Випуск 17. – с.469 – 477.
5. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления: автореф. на соискание уч. степени докт. психол. наук: спец. 19.00.13 «психология развития, акмеология» / Л.Б.Шнейдер – Москва, 2004. – 42с.

Резюме. Стаття посвячена проблеме исследования профессиональной самоидентичности будущих психологов и применению интегративного подхода к ее решению. Анализируются психологические особенности становления профессиональной самоидентичности в процессе подготовки будущих психологов. Проанализированы основные уровни становления профессиональной самоидентичности будущих психологов на основе интегративного подхода. Охарактеризованы: теория логических типов Бертрانا Рассела и Альфреда Уайтхеда о иерархичность высказываний в логике, концепция «двойного послания» («double bind») Грегори Бейтсона, модель структуры логических уровней Роберта Дилтса. Доказано продуктивность использования для анализа и формирования самоидентичности модель структуры логических уровней, что позволяет целостно описать принципиально различные контексты, в которых происходит становление самоидентичности. Предложенный подход к формированию профессиональной самоидентичности студентов-психологов представляет собой естественный процесс интеграции структуры субъективного опыта студентов, где каждый следующий уровень - является обобщением предыдущего. В целом статья посвящена актуальным проблемам в современной психологии.

Ключевые слова: самоидентичность, методология изучения самоидентичности, интеграция, интегративный подход, субъективный опыт, структура субъективного опыта, структура логических уровней.

Summary. The article is devoted to the study of professional self-identity and future psychologists use integrative approach to solve it. The psychological features of the professional self-identity formation during the training of future psychologists is analyzed. The basic levels of professional self-identity formation of future psychologists based integrative approach are analyzed in the article. The theory of logical types of Bertrand Russell and Alfred Whitehead about hierarchy of statements in logic, the concept of "double messaging" («double bind») by Gregory Bateson, the model structure of logic levels by Robert Dilts. The approach to study the problem of distinguishing levels of context in the structure of subjective experience of the person proposed by Gregory Bateson. Presented an overview of the structure of logic levels Robert Dilts. Proved performance use to analyze and model the structure formation of self-identity logic levels, allowing holistically and comprehensively describe fundamentally different contexts in which there is formation of self-identity. The proposed approach to professional psychology students self-identity is a natural integration patterns of subjective experience of students, where each next level - a generalization of the previous one. A comparison of the results of the theoretical studies scholars are in this issue.

Keywords: self-identity, the methodology of the study of self-identity, integration, integrative approach, subjective experience, the structure of subjective experience, the structure of logic levels.

УДК 159.942

В. Б. БУЧКО

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Резюме. Автор подає теоретичний аналіз емоційного інтелекту та його значення для формування просоціальної поведінки, наводить емпіричні дані щодо необхідності цілеспрямованого формування емоційної компетентності студентів, а також показує наявність статистично значимого зв'язку між емоційним

інтелектом та соціально-психологічною адаптацією. У статті йдеться про те, що високий рівень емоційного інтелекту дає можливість прогнозувати просоціальну поведінку і, навпаки, низький рівень емоційного інтелекту може бути основою для прогнозування антисоціальної поведінки, труднощів адаптації до середовища. До просоціальної поведінки автор відносить не тільки альтруїзм як установку приносити користь іншій людині, але і такі дії, котрі відбуваються не винятково заради чийогось добробуту.

Наголос робиться на тому, що основу емоційного інтелекту формують вроджені компоненти, а саме: потенціал емоційної сенситивності, емоційна пам'ять, емоційна обробка та емоційне навчіння. Однак переживання емоцій у минулому (особливо в дитинстві) суттєво визначає рівень розвитку емоційного інтелекту. Оскільки дитинство і юність є вирішальними для встановлення емоційних реакцій, емоційний інтелект необхідно розвивати так само, як і логічний, протягом усього життя, а особливо у школі та вищих навчальних закладах. У цілому розвиток емоційного інтелекту сприяє успішній адаптації в суспільстві, формує рівень ініціативності, підсилює установку на результат, а не процес діяльності, підсилює внутрішню та зовнішню мотивацію, підвищує поріг толерантності, емпатію, коректує самооцінку, сприяє конструктивному розв'язуванню конфліктів.

Ключові слова: емоційний інтелект, просоціальна поведінка, адаптація, самооцінка особистості.

Постановка проблеми. Щодо структури та видів інтелекту дотепер ведуться дискусії. Найбільш досліджуваний логічний інтелект (IQ) безумовно є чинником бурхливого розвитку технічного прогресу, проте емоційний інтелект (EQ) є чинником успіху у житті та відчуття щастя. Поняття емоційного інтелекту є відносно новим у науці і донині відсутнє загальноприйняте розуміння структури емоційного інтелекту, недостатньо розроблена діагностика його проявів тощо. Проте сучасні дослідження підтверджують, що саме емоційний інтелект корелює із просоціальною поведінкою, здатністю людини успішно адаптуватись до середовища, самореалізуватись, задовільнити свої соціальні потреби. Високий рівень емоційного інтелекту можна вважати надійною передумовою для прогнозування адаптивних соціальних наслідків, схильності до здорового способу життя і, навпаки, низький рівень емоційного інтелекту може бути основою для прогнозування антисоціальної поведінки, формування алкогольної, наркотичної залежності та інших шкідливих звичок. Відтак, соціальна значущість і недостатнє висвітлення ролі емоційного інтелекту саме у формуванні просоціальної поведінки зумовили вибір даної теми дослідження.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз наявних наукових досліджень емоційного інтелекту та емпірично виявити його вплив на формування просоціальної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конструкт «емоційний інтелект» ідентифіковано Дж. Майером і П. Саловеем для визначення індивідуальних розбіжностей у здібностях людини сприймати, переробляти та використовувати емоційно навантажену інформацію, регулювати власні емоції і впливати на емоції інших людей. Р. Бар-Он, Г. Гарднер, Д. Гоулмен, Д. Карузо, Р. Купер, Дж. Майер, П. Саловей, С. Хейн та інші виокремили наступні аспекти прояву емоційного інтелекту: адаптивність, асертивність, сприйняття емоцій, емоційну експресію, управління емоціями (власними та інших людей), імпульсивність, навички підтримування стосунків з оточуючими, самомотивування, соціальну компетентність, стресоподолання, емпатію як особистісну рису, оптимізм. Вітчизняні науковці досліджували EQ як детермінант внутрішньої свободи особистості (Г. Березюк), його функції (Е. Носенко), вплив емоцій на здійснення інтелектуальних операцій (О. Філатова). Дослідженню EQ присвятили свої дисертації С. П. Дерев'яно (емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища), Н. В. Коврига (стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту), В. С. Романова (емоційний інтелект як чинник групової динаміки) та ряд інших.

Просоціальна поведінка трактується досить широко і на думку багатьох зарубіжних дослідників (наприклад, В. Джеймс, В. Занден, Л. Мерфі, Р. Чалдіні) являє собою альтруїстичні дії, а також форми поведінки, що включають в себе симпатію, співробітництво, допомогу, сприяння тощо. До просоціальної поведінки відноситься не тільки альтруїзм як установка приносити користь іншій людині, але і такі дії, котрі відбуваються не винятково заради добробуту іншого. Ознаками такої альтруїстичної чи взаємовигідної просоціальної поведінки є відносини солідарності, взаємодопомоги, співучасті, активного «співпереживання загальних цінностей», які реалізуються у спілкуванні та діяльності, вміння ідентифікувати себе з іншими людьми, синхронізуватись з їхніми емоціями. Відтак, із вищезазначеного випливає, що емоційний інтелект є підґрунтям просоціальної поведінки, оскільки його структура передбачає уже згадані складові соціально бажаної поведінки. Зокрема, термін „емоційний інтелект” передбачає наявність таких людських якостей, як самосвідомість, самоконтроль, мотивація, вміння ставити себе на місце інших людей, навички роботи з людьми, вміння налагоджувати взаєморозуміння з іншими. Поняття «емоційний інтелект» за Г. Гарднером має дві форми репрезентації: міжособистісний та внутрішньоособистісний [8, с. 34-42]. Під міжособистісним емоційним інтелектом він запропонував розглядати спроможність людини розуміти інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої діяльності, ставлення їх до роботи, вирішувати як краще співпрацювати з іншими людьми. Для поняття внутрішньоособистісного емоційного інтелекту він взяв за основу властивість людини, спрямовану на себе: модель власного «я» [8, с. 43-45].

Еволюція людини як у філогенезі, так і антропогенезі вимагає від неї групової поведінки із собі подібними. Більше того, просоціальну поведінку можна вважати формою збереження роду. У переважній більшості культур та релігій існує норма взаємності, що зобов'язує людей надавати допомогу, поводити себе толерантно, проявляти повагу та співчуття. Разом з тим розвиток багатьох цивілізацій, поколінь, держав

супроводжувався поділом на «ми» та «вони». Слід припустити, що після двох світових війн ХХ століття людство зрозуміло можливість співіснування без поділу на «ми» та «вони» як ніколи до того. Взаємна допомога, співпереживання дають можливість людині задовільнити соціальні потреби, котрі вона не здатна була б отримати самотійно. Тому ще Арістотель дав визначення людини як істоти соціальної. І, власне, щоб соціалізуватись необхідні наступні компоненти емоційного інтелекту: 1) розрізнення, сприйняття та вираження емоцій (здатність ідентифікувати емоції за виразом обличчя, тоном голосу, мовою тіла; здатність стежити за власними почуттями в реальному часі й розуміти їх; емоційна грамотність, тобто спроможність назвати специфічні почуття в собі та інших людях, вміння висловлюватися чітко, зрозуміло і ефективно застосовувати емоції під час комунікації); 2) емоційна фасилітація мислення (здатність адекватно використовувати почуття в процесі мислення, розв'язання проблем і прийняття рішення; потенційна можливість почуттів спрямовувати особистість до того, про що важливо і необхідно подумати); 3) розуміння емоцій (можливість розв'язувати емоційні проблеми; здатність ідентифікувати та розуміти взаємозв'язок між емоціями, думками і поведінкою; можливість розуміти цінність емоцій); 4) управління емоціями (спроможність взяти на себе відповідальність за власні емоції та почуття щастя; можливість здобути досвід з негативних почуттів і з'ясувати можливості для особистісного зростання; здатність допомогти іншим зрозуміти їх емоції та вказати шляхи їх ефективного використання) [3, с. 22].

Окрім того, емоції пов'язані з процесом мислення, спрямовують увагу на конкретні завдання, відіграють роль у запам'ятовуванні вагомого досвіду (емоційна пам'ять). Кожна людина народжується з певним потенціалом емоційної чутливості, емоційної пам'яті, емоційної обробки та емоційного навчіння. Ці чотири вроджені компоненти формують серцевину емоційного інтелекту. Людина може розпочати життя з високим рівнем емоційного інтелекту, але з часом він може знизитися, якщо особистість набуває згубних емоційних звичок, наприклад, у дитинстві в сім'ї, де її ображають і зневажають [3, с. 23]. Тому емоційний інтелект необхідно розвивати так само, як і логічний, протягом усього життя, а особливо у школі та вищих навчальних закладах (ВНЗ). Люди з добре розвиненим емоційним інтелектом мають кращу здатність протистояти стресу і контролювати свою імпульсивність, можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, і тому в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна і вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими [7, с. 11]. На відміну від IQ, рівень якого багато в чому визначений генами, рівень EQ залежить від зусиль самої людини. Рівень емоційного інтелекту є важливим засобом успішної самореалізації особистості. Високий емоційний інтелект допомагає збалансувати емоції і розум, відчуття внутрішню свободу та відповідальність за себе, усвідомити власні потреби і мотиви поведінки, рівновагу, а також скорегувати стратегію власного життя. Він асоціюється з почуттям загального щастя [6, с. 153]. Низький емоційний інтелект призводить до нещастя і характеризується страхом, самотністю, нестабільністю, агресією, почуттям провини, депресією, фрустрацією. Вищезазначені чинники схиляють до асоціальної поведінки.

Переживання емоцій у минулому визначає рівень розвитку емоційного інтелекту. Це означає, що дитинство і юність є вирішальними для встановлення емоційних реакцій, які управлятимуть життям індивіда. В процесі спілкування суб'єкт передає певний набір сигналів, які впливають на іншого суб'єкта, змінюючи при цьому ритм його серцебиття, рівень гормонів, силу розумових реакцій і загальний емоційний стан [1]. EQ формує також рівень ініціативності, тобто уміння використовувати сприятливі можливості для підвищення загальної результативності. За ініціативністю слідує воля до перемоги, тобто орієнтація на кінцевий високий результат. При цьому процес досягнення кінцевого результату проходить з емоційним піднесенням [2]. Це важливо для просоціальної діяльності, оскільки емоційний інтелект формує установку швидше на результат, а не на процес діяльності.

Високий рівень емоційного інтелекту допомагає конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації, що сприяє налагодженню просоціальної стратегії у поведінці. О. І. Власова виділяє когнітивні здібності, спрямовані не тільки на розуміння власної емоційної сфери, але й на розуміння емоцій інших людей: сприйняття емоцій, підвищення ефективності мислення за допомогою емоцій, розуміння емоцій, управління емоціями [4]. Проте Д. Гоулмен висунув припущення, що окремі структурні компоненти емоційного інтелекту (усвідомлення та розпізнавання емоцій; регуляція емоцій та управління ними) відображають зміст, перш за все, не когнітивних, а емоційних здібностей людини. У вітчизняній психології також нещодавно з'явилися дослідження емоційного інтелекту, які акцентують увагу на його некогнітивних характеристиках [5, с. 31-32].

Одним із критеріїв просоціальної поведінки є успішна адаптація до середовища. Ми спробували емпірично дослідити вплив емоційного інтелекту на адаптивність студентів і на просоціальну поведінку в цілому. З цією метою використано наступні методики: «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда», методика «Емоційний інтелект» Н. Холла та «Методика самооцінки особистості». Вибірку склали студенти Рівненського державного гуманітарного університету віком від 18 до 22 років (з них 53 жіночої та 47 чоловічої статі). Діагностика соціально-психологічної адаптації показала наступні результати. По шкалі «адаптивність», яка дозволяє виявити й оцінити рівень прийняття індивідом цінностей групи, виявлено, що 53% досліджуваних знаходяться в межах норми, а 47% – нижче норми. За шкалою самоприйняття, яка дозволяє виявити наявність ознак позитивного сприйняття себе як цікавої й особливої особистості, 73% досліджуваних знаходяться в межах норми, а 27% – нижче норми. По шкалі прийняття інших, що дозволяє характеризувати ставлення до соціального оточення, 70% опитаних – в межах норми, 30% – нижче норми. По шкалі, яка характеризує рівень задоволення собою при можливості вільного виявлення почуттів і емоцій, отримано такі результати: 86% досліджуваних – у межах норми, 14% – нижче норми. По

шкалі інтернальності, що діагностує прийняття відповідальності на себе, а також впевненість, завзятість та наполегливість, отримали такі результати: 76 % досліджуваних – у межах норми, 24% – нижче норми. По шкалі домінування, що дає можливість діагностувати ознаки, характерні для особистості зі схильністю до займання лідерської позиції в колективі, отримали такі результати: 83 % досліджуваних – в межах норми, 10% – вище норми, 7% – нижче норми.

Результати методики на визначення самооцінки показали, що високий рівень самооцінки у 22% респондентів, низький – у 15%, адекватний – у 63 %. Фактично, більшість опитуваних мають адекватну самооцінку, що дає підстави припускати про реальну оцінку ними своїх можливостей та здатність до рефлексії. Респонденти, які мають занижену самооцінку, схильні до заниженого рівня домагань. Проведена методика на визначення рівня емоційного інтелекту показала такі результати: 44% досліджуваних мають високий рівень емоційного інтелекту, 20% – середній та 36 % – низький. Відповідно, студенти з високим рівнем емоційного інтелекту чітко розпізнають свої емоції та емоції оточуючих, володіють емпатією та можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, вони більш адаптивні, легше досягають своїх цілей. І навпаки, студенти з низьким рівнем емоційного інтелекту розмито розпізнають власні почуття, емоції, емоції оточуючих, мають труднощі щодо керування своїм емоційним фоном. Спостереження за згаданою вибіркою дало підстави констатувати факт наявності просоціальної поведінки у студентів з високим рівнем EQ набагато частіше, ніж з низьким. Кореляційний аналіз отриманих результатів по вищезазначених трьох методиках показав наявність статистично значимих зв'язків між EQ та соціально-психологічною адаптацією ($P \leq 0,01$). Регресійний аналіз виявив залежність між самооцінкою та соціально-психологічною адаптацією на рівні ($P \leq 0,05$). Емпіричні дані оброблялись за допомогою програми SPSS Statistics 17.0. Відтак, адекватна самооцінка сприяє успішній адаптації, а завищена та занижена – перешкоджає їй. Адекватна самооцінка формує оптимальний рівень домагань, що у свою чергу дає можливість успішно виконати завдання, в тому числі і просоціальне. Навіть сам факт успішного виконання завдання для індивіда є позитивним підкріпленням, а добрий вчинок є соціальним підкріпленням та мотивує на продовження просоціальної діяльності. Якщо під просоціальною поведінкою розуміти тільки безкорисливі дії, то можна говорити про внутрішню мотивацію. Однак культури, релігії, звичаї, правила етикету, стереотипи схиляють індивіда чинити ряд дій, рушійною силою яких є зовнішня мотивація (позитивна емоція, схвалення та отримання соціального статусу тощо). Чим краще розвинена емоційна сфера людини, тим сильніша внутрішня або зовнішня мотивація просоціальної поведінки.

Висновки. Емоційний інтелект відіграє важливу роль у формуванні просоціальної поведінки шляхом підсилення внутрішньої та зовнішньої мотивації, покращення адаптації до середовища (соціуму), корекції самооцінки, підвищення порогу толерантності, конструктивного розв'язання конфліктів, підвищення емпатії. Самі по собі позитивні емоції є стимулом просоціальної поведінки та важливим засобом задоволення соціальних потреб і, власне, потребою. З огляду на недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту у кожного третього студента, доцільно було б впроваджувати заняття для цілеспрямованого формування емоційної компетентності студентів у ВНЗ.

У межах даної статті неможливо всебічно дослідити згадану тему, тому перспективними можуть бути ґрунтовні дослідження впливу EQ на формування альтруїстичних установок, корекції самооцінки та рівня домагань, підсилення внутрішньої мотивації тощо.

Список використаних джерел:

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 78-86.
2. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 57-65.
3. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості / Березюк Г. // Психологічні студії Львівського університету – Львів, 2005. – с. 20-23
4. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія / О. І. Власова – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 308 с.
5. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект : Теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 29-36.
6. Нікіфорова Л. Б. Структура та функції емоційної культури особистості // Гуманітарні науки. Науково-практичний журнал. 2007. – № 2 (14). – С. 150 – 154.
7. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як одна із форм множинності проявів інтелекту // Вісник Дніпропетровського університету. Серія „Педагогіка і психологія”. – Випуск 3. - 1998, - С. 3-13.
8. Gardner, H. Multiple intelligences: the theory in practice / H. Gardner. – New York: Basic Books, 1993. – 304 p.

Резюме. Автор приводить теоретический анализ эмоционального интеллекта и его значение для формирования просоциального поведения, наводит эмпирические данные о необходимости целенаправленного формирования эмоциональной компетентности студентов, а также показывает наличие статистически значимой связи между эмоциональным интеллектом и социально-психологической адаптацией. В статье

говорится о том, что высокий уровень эмоционального интеллекта дает возможность прогнозировать просоциальное поведение и, наоборот, низкий уровень эмоционального интеллекта может быть основой для прогнозирования антисоциального поведения, трудностей адаптации к среде. К просоциальному поведению автор относит не только альтруизм как установку приносить пользу другому человеку, но и такие действия, которые происходят не исключительно ради чьего-либо благосостояния.

Акцент делается на том, что основу эмоционального интеллекта формируют врожденные компоненты, а именно: потенциал эмоциональной чувствительности, эмоциональная память, эмоциональная обработка и эмоциональное научение. В целом развитие эмоционального интеллекта способствует успешной адаптации в обществе, формирует уровень инициативности, усиливает установку на результат, а не процесс деятельности, усиливает внутреннюю и внешнюю мотивацию, повышает порог толерантности, эмпатию, корректирует самооценку, способствует конструктивному решению конфликтов.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, просоциальное поведение, адаптация, самооценка личности

Summary. The author represents a theoretical analysis of emotional intelligence and its importance in the forming of prosocial behavior, illustrates empirical evidence of the purposeful forming of student's emotional competence, and also displays the statistically significant relationship between emotional intelligence and social-psychological adaptation. It's mentioned in the article that a high level of emotional intelligence allows to forecast the prosocial behavior, and vice versa, low emotional intelligence may be the starting point for the prediction of antisocial behavior, difficulties of adapting to the environment. The author refers not only altruism (as an attitude for the benefit of somebody) to the prosocial behavior, but other actions taking place not only for somebody's well-being.

The emphasis is made on the fact that the base of emotional intelligence is formed with the innate components, namely: the potential of emotional sensitivity, emotional memory, emotional processing, and emotional learning. However, the emotional experience in the past (especially from childhood) essentially determines the level of emotional intelligence. As childhood and adolescence are decisive for establishing the emotional reactions, emotional intelligence needs to be developed as well as logical one, throughout life, especially in schools and universities. In general, the development of emotional intelligence helps for successful adaptation in a society, creates high level of initiativeness, reinforces the attitude as the result, not the process of activity, enhances internal and external motivation, reinforces the threshold of tolerance, empathy, corrects self-assessment, contributes constructive conflicts solving.

Key words: emotional intelligence, prosocial behavior, adaptation, self-assessment.

УДК 159.923 053.6

О.Д. ГЛАВІНСЬКА, Н.О. ХУПАВЦЕВА

СТАНОВЛЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ В ПРОСТОРІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

Резюме. У статті визначається актуальність проблеми самовизначення молоді у професійному просторі, самоактуалізація та самовизначення студентської молоді являє собою складний системний процес, що характеризується взаємодією процесів особистісного розвитку, професіоналізації, соціалізації, міжособистісної професійної комунікації та професійної взаємодії.

Ключові слова: самовизначення, професійне середовище, особистісний розвиток, самоусвідомлення.

Постановка проблеми. У комплексі проблем розвитку актуалізованої особистості та реалізації її творчого потенціалу суттєва роль належить проблемі самоусвідомлення і самовизначення молоді. Вивчення самосвідомості у кожний віковий період розвитку особистості має важливе практичне значення, оскільки тільки з урахуванням психологічних закономірностей щодо її природи та змісту можна на науковій основі організувати виховну та розвивальну роботу з молоддю.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема професійного самовизначення молоді стала надзвичайно актуальною. В сучасних психологічних дослідженнях існують великі розбіжності в розумінні суті розвитку особистості юнаків. Важливо розуміти, які психологічні фактори сприяють розвитку активної молоді людини як неповторної, унікальної особистості, як продуктивної, діяльної, щасливої людини, професіонала за покликанням.

Мета статті – проаналізувати теоретичні засади проблеми самосвідомості особистості, її становлення та розвитку ідентифікаційних структур в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Я-концепція як динамічна система уявлень особистості про себе, що існують в усвідомлюваних та неусвідомлюваних формах у поєднанні з їх емоційно забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією була об'єктом вивчення вітчизняних дослідників. Психологічний зміст поняття «Я-концепція» розкрито в роботах М.Й. Боришевського, Т.В. Говорун, І.С. Кона, Ю.М. Орлова, О.Т. Соколовой, В.В. Століна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової та ін. Структура Я-концепції особистості та психологічні характеристики її основних компонентів висвітлені в роботах О.Г. Асмолова, К.А. Абульханової-Славської, І.Д. Беха, М.Й. Боришевського, Л.В. Бороздіної, Л.В. Долинської, Р.М. Грановської, О.Є. Гуменюк, А.В. Захарової, Г.І. Ліпкіної, С.Д. Максименка, А.В. Петровського, Л.С. Рубінштейна та ін. У своїй праці М.Й. Боришевський доводить, що образ – Я може здійснювати суттєвий стимулюючий вплив на особистість, зокрема активізувати в неї потребу в саморегуляції як необхідному засобі досягнення значущої перспективної

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Феномен просоціальності як новий аспект психологічного аналізу.....	4
Гошовський Я.О. Просоціальні стратегії депривованої особистості у контексті її вітагенної активності.....	8
Коваленко А.Б. Проблеми сучасної сім'ї очима підлітка	12
Литвиненко С.А. Дитина і середовище: проблеми і суперечності соціалізації.....	16
Михальчук Н.О., Івашкевич Е.З. Концепція соціального інтелекту особистості	19
Петренко О.Б. Дефініція і сутність поняття “моральні гендерні стереотипи”.....	23
Ямницький В.М. Суб'єктність та чинники життєтворчої активності особистості.....	27
Андріяшина Н.В. Психологічна готовність до розвитку уваги учнів як соціалізація особистості майбутнього педагога	31
Атаманчук Н.М., Пасічніченко А.В. Аналіз наукових підходів до вивчення розвитку самооцінки дошкільника як основного компоненту в структурі самосвідомості.....	33
Безлюдна В.І. Особливості просоціального розвитку в епоху дитинства	36
Борейчук І.О. Структура образу «чужого» в студеському середовищі	40
Бубряк Т.Ю. Моделі логічних рівнів Роберта Ділтса у процесі становлення професійної самоідентичності майбутніх психологів.....	44
Бучко В.Б. Роль емоційного інтелекту у формуванні просоціальної поведінки	47
Главінська О.Д., Хупавцева Н.О. Становлення я-концепції в просторі професійного самовизначення молоді	52
Гошовська Д.Т. Моральна самооцінка як базовий компонент самоусвідомлення у процесі ревіталізації особистості.....	54
Демчук О.О., Артемова О.І. Структурні компоненти креативної компетентності майбутніх психологів	57
Джеджеря К.В. Комунікативний досвід особистості як умова ефективного спілкування.....	59
Джеджеря О.В. Емоції та емоційні переживання як предмет наукового дослідження: історичний аспект.....	63
Добровольський С. Життєтворчість як основа соціально-психологічного становлення особистості	67
Євдокимова Н.О., Лановенко І.І. Психологічні аспекти професійної соціалізації майбутніх юристів.....	72
Зінченко А.В. Життєстійкість як основа ефективної соціальної адаптації хворих на епілепсію	76
Козачук С.А., Портяна О.В. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми пізнавальної активності.....	79
Комар Т.В. Допомога іншим як психологічний засіб розвитку особистості	83
Корнієнко І.О. До проблеми індивідуалізації стратегій життя особистості.....	87
Корчакова Н.В. Стратегія вдячності як елемент просоціальної поведінки.....	90
Кривубий О.С. Особливості формування іншомовної компетенції студентів-філологів	95
Крюковина О.А. Особливості взаємодії молодого та несвідомого рівня психіки творчої особистості	98
Крюкова Л.В. Корекція емоційної сфери молодшого школяра як основного чинника адаптації у соціумі	102
Кулаков Р.С. Самооцінка та рівень домагань як психологічні детермінанти професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці	105
Марциновський В.П., Куцоконь Л.П., Рудь О.Г., Гусаковська Т.М. Психофізіологічні та вікові особливості сприйняття часу та уваги дітей	109
Матласевич О.В. Психологічна профілактика адиктивної поведінки молоді в світлі християнського світогляду	112
Моїсєєва О.С. Психологічні чинники становлення професійної культури вчителя іноземної мови у процесі соціалізації	116
Набочук О.Ю. Теоретико-методологічний дискурс у проблему типів екологічної свідомості особистості	119
Назаревич В.В. Психологічні атрибути гандикапності в осіб із психофізіологічними потребами	123
Наконечна М.М. Просоціальна активність як чинник становлення внутрішнього світу людини	127
Никоненко Ю.П. Особливості морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку.....	132
Ніколайчук Г.І., Ногачевська І.О. Роль особистісного та соціального досвіду в процесі розуміння літературних текстів.....	136
Павелків В.Р. Психологічний аналіз змісту та типології проблеми агресивності у психологічній науці	139
Папуча М.В. Шляхи подолання редуційних процесів у сучасній психології.....	143
Петренко В.Є. Психологічна корекція тривожності у старшокласників різних типів загальноосвітніх навчальних закладів	149
Поліщук В.М. Базовий симптомокомплекс кризи входження в дорослість	152
Поліщук С.А. Вплив процесів старіння на особливості реагування людини на стрес	155
Рудюк О.В. Проблеми професійної соціалізації безробітної молоді	158
Рудь Г.В. Психологічні особливості просоціальної поведінки підлітків	161
Созонюк О.С. Психологічний аналіз розвитку комунікативних здібностей у студентів - майбутніх педагогів.....	166
Співак Д.М. Теоретичні підходи до вивчення проблем моралі та моральної самосвідомості	170

Ставицька О.Г. Самопрезентації психолога як складова його професійного іміджу	174
Хоржевська І.М. Емпатійні прояви у дитини підліткового віку	179
Цуканова М.С. Уявлення сучасної молоді про нормативну та просоціальну поведінку: психологічний аналіз	182
Щербан Т.Д. Психологічно-емоційна стійкість вчителя як основа професійної компетентності	185
Яцюк Н.О. Концепція іншої людини як детермінанта просоціальної поведінки	189

Доробки молодих науковців

Васильченко А.В. Детермінанти виникнення та переживання заздрощів у юнацькому віці	193
Вознюк Ю.С. Становлення самоствердження особистості на різних вікових етапах	197
Воронова О.Ю. Емоційно-психологічний компонент професійного становлення майбутніх працівників дитячих навчальних закладів	200
Демянюк О.Б. Соціально-психологічний аналіз індивідуальних моделей світу студентів-психологів	204
Журавель А.В. Ресурси студентської інтервізійної групи у формуванні готовності майбутніх психологів освіти до здійснення ними професійної кар'єри як психолога-консультанта	209
Кириченко Н.А. Особливості формування цільових орієнтацій у життєвих проектах юнаків	213
Кулакова Л.М. Психологічні особливості розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці ...	216
Курдибаха О. М. Психологічні основи гендерної соціалізації підлітків	221
Лендел М.І. Проблеми етнічної толерантності у психології	224
Мельник І.Я. Емоційно-оцінний компонент просоціальної поведінки у молодшому шкільному віці	226
Новік Л.О. Імідж як один з механізмів соціалізації особистості	229
Покотило Г.О. Недоліки соціалізації як чинники формування девіантної поведінки підлітків	232
Відомості про авторів	236

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 2

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 02.12.2013 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № [REDACTED] Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра вікової та педагогічної психології
(к. 325, тел. 63-44-92)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 2. – Рівне:
РДГУ, 2013. – 239 с.**

ISBN 966—7281 —07—8.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88